

הקדמה

בס"ד

אודה ה' בכל לבב על אשר שם חלקי מיושבי בית המדרש, וזיכני ללמוד וללמד ואף למסור שיעורים לבני הישיבה היקרים, בסוגיות הש"ס עם פירושי רש"י ותוס', שחלקם מוצעים לפניכם היום.

זכות גדולה נפלה בחלקי, בחסד ה' עליי, להיוולד ולגדול בבית הוריי המיוחדים, אבי מורי הרב ירחמיאל אליהו בוצ'קו זצ"ל ואמי מורתי מרת שרה רבקה ע"ה לבית שטרנבוך.

הורי ז"ל הקדישו את כל חייהם להיטיב לבני אדם, הן בגשמיות והן ברוחניות, במסירות נפש עצומה ומתוך צניעות וענווה. חייהם היו דוגמא ומופת לשלימות המידות ולעזרה ולזולת באופן הנעלה ביותר, וזכו לקרב יהודים רבים לחיי תורה וליהדות שלמה. כל שלא הכיר את אבא ואמא ז"ל לא ראה שלימות הנפש מימיו.

אבי זצ"ל, גדל בישיבת לומז'א ונוברדוק, וזכה לחיות על פי תורת המוסר שינק שם הלכה למעשה. ואף הקפיד שלא להתפרנס מעיסוק בתורה אלא עסק במסחר למחייתו.

אמי מורתי ע"ה היתה בתו של החסיד הנדיב הרב חיים נפתלי שטרנבוך זצ"ל, אשר ספר זה מוקדש לזכרו. אמי הייתה צדקת במלוא מובן המילה. לא זו בלבד שעמדה לימין בעלה ראש הישיבה לעוזרו ולסייעו בניהול הישיבה, אלא אף היתה מסורה לבריאותם של כל התלמידים ודאגה להם בלב ונפש. בנוסף דאגה לבריאותם של עשרות חולים שהגיעו לעיר ליוזין (מרחק שעה מהעיר מונטרה בה גרו הורי), למצוא רפואה למחלת שחפת העצמות בבית רפואה המרפה הכנפיה של השמש.

כל זאת כתבתי לא כדי להתפאר אלא כדי להסביר ולהמחיש את האווירה אותה ספגתי יום יום בימי נעורי, בית המושתת על תורה ועל עבודה ועל גמילות חסדים, ועל אהבת תורה ואהבת בני אדם באופן יוצא מן הכלל. ומעשה אבות סימן לבנים, הם החינוך לחיים של הבנים, ואשריי ואשרי חלקי שזיכני בוראי לגדול באווירה קדושה כזו.

והנה אף אני כאמור זצ"ל לא רציתי להתפרנס מהלימוד בישיבה, אלא התפרנסתי מעבודה באיזה מפעל, עבודה שאפשרה לי מעט להתפנות לעסוק בתורה, ללמוד וללמד. אמנם לעיתים העבודה במפעל דרשה ממני שעות רבות, ופעמים רבות נאלצתי להכין את השיעור אותו מסרתי בישיבה בעודי בדרכי מן המפעל לישיבה (דרך ארוכה).

בשיעורים שמתו עיקר הדגש על הבנת היסודות והסברות בסוגיא. חשוב לי לציין כי במהלך הלימוד ודרך החשיבה שלי בסוגיות השונות, גיליתי כי ברוב המקרים מצאתי לי חבר בשיטת רש"י ובדרך לימודו, ובדרך כלל הסבר הסוגיא ההגיוני והסברתי, בשיעורים שמסרתי בישיבה, היו על פי רוב כפי דרכו ושיטתו של רש"י ופחות מזו של בעלי התוס'.

וודאי יראה הקורא כי הדברים אשר כתבתי יש בהם דרך מיוחדת של חשיבה הבנויה על אדני השכל והסברה ההגיונית, ואם יביאו דברי אלה את המעיינים לפלפל בהם ולהוסיף עליהם — והיה זה שכרי.

וכאן המקום לברך בכרכה מרובה את כל הרבנים הגאונים אשר דברי היו לפני עיניהם, והתעמקו בהם, וכתבו דברי הערכה, ובכך הוסיפו הדר לספרי.

וברכה מיוחדת אתי לבני הרב שאול דוד שליט"א, שלקח על עצמו לדקדק בכל מה שכתבתי, ופעמים רבות דברים שהמהדיר הניח ביצריך עיון ירד לסוף כוונתי ותיקן את דברי, ובלא עזרתו ועצותיו הספר לא היה יכול לצאת לאור, וברא מזכה אבא.

והנה עלי להודות לשני ת"ח, הרב בנימין רקובר שליט"א והרב אורי הולצמן שליט"א, אשר ערכו את החידושים, תיקנו תיקוני לשון, והוסיפו מקורות ומראי מקום, וכן הערות חשובות, ועל ידם התאפשר לי להביא אל הדפוס דבר מושלם. מלאכת העריכה לא היתה פשוטה, הואיל וכשכתבתי את הדברים לא הפנית למראה מקום מדוייק, רק כתבתי את שם המסכת או שם הספר, ועליהם היה לטרוח ולהציע הדברים כשלחן ערוך לפני המעיין. הרב בנימין רקובר הגיה את מסכתות מכות, כתובות וגיטין. הרב אורי הולצמן הגיה את המסכתות של סדר מועד, בבא קמא, בבא מציעא, בבא בתרא, סנהדרין, חולין וקידושין.

יבורכו מן השמים בעד עבודתם הנפלאה והמאירה.

ה מ ח כ ר

הקדמת בן המחבר

שמחה גדולה היא לנו, בני הישיבה ובני המשפחה, ביום זה בו יוצאים לאור דברי תורתו ולימודו של אאמו"ר שליט"א, שהם תמצית גיעתו והתמדתו אשר עמל כל ימיו בעסק התורה — ללמוד וללמד לשמור ולעשות — תוך העמדת תלמידים הרבה, בהשקעה עצומה, ובדוגמא אישית מופתית של חיי תורה עם דרך ארץ, אמת ושלוש, ומציאת חן וחסד בעיני א-לוהים ואדם.

הדברים מונחים ומוצעים עתה לפני כל מעיין ללומדם ולהבינם. לא באתי בהקדמה זו אלא לציין מספר דגשים בדרך לימודו של אמו"ר כפי שבאים לידי ביטוי בחידושי, וכפי שכתב הוא עצמו להדיא במקומות שונים, ולהראות את הקו האחיד השזור בכתביו — הן הלמדניים, הן ההלכתיים והן המחשבתיים.

הנה כבר בצעירותו ממש כתב אמו"ר מאמר יסודי בענייני מוסר ושלימות האדם, ובו טמון המפתח להבנת תפיסתו ודרך לימודו בכל התחומים.

שם במאמר מגדיר אמו"ר מהי שלימות האדם, וזה לשונו:

"מהי השלמות האמיתית? שלא יהא דיבורו סותר את מחשבתו, שלא תהינה פעולותיו סותרות את פנימיותו ורוחו, אלא יהיה שלם בכל כוונותיו. האדם, הוא נפשו, רוחו וכוונותיו, מעשיו ופעולותיו יתאגדו לאחד בלתי נפרד — זוהי השלמות האמיתית. אדם שהגיע למדרגה כזו שמעשיו אינם מצוות אנשים מלומדה או פעולה אשר נעשית בהכרח וכאילו כפאו שד, ודיבוריו מהווים ביטוי אמיתי לרגשותיו וכוונותיו, הוא הוא האדם השלם."

האדם השלם שכל פעולותיו נובעות מרצונו וכוונותיו, גם כאשר הוא ניגש לסוגיא הרי הוא מחפש את הנקודה הפנימית וההבנה ההגיונית שיאפשרו לו להזדהות עם הנלמד.

כי הנה כל סוגיא תלמודית כאשר מעיינים בה נתקלים בקושיות ובעיות העולות ממנה, קושיות שעסקו בהן כל גדולי ישראל בכל הדורות, ראשונים ואחרונים. הלומד מחפש תשובות בדברי המפרשים, מגלה דעות שונות, מסדר את השיטות ומסביר את נקודות המחלוקת. אמנם בדרך זו הרי הוא כצופה ומשקיף מן הצד, מתאר פעולות של אחרים. הוא רואה מלחמה, הוא מבין מי הם הלוחמים ועל מה הם נלחמים אך הוא אינו שותף בה. אך אפשר להיות לומד מסוג אחר. לומד שנוקט עמדה, שמזדהה עם צד אחד ונאבק אף הוא להוכיח את אמיתות דרכו — והופך גם הוא להיות לוחם מלחמתה של תורה.

אמור"ר בכל סוגיא שעסק ניסה להגיע להבנת הסוגיא בדרך שתתיישב על ליבו ביותר, שיוכל להזדהות עם ההגיון הפנימי שבה, ועל ידי כך להופכה להיות האמת שלו.

והיאך היא הדרך להגיע להבנה כזו? כתב אמור"ר במקום אחר יסוד חשוב בגישה ללימוד הגמרא: "בלימוד התלמוד עלינו לדעת בדרך כלל שאין הגמרא מהווה אלא שלד חיצוני להלכה הפסוקה, עם הראיות מן הכתובים או מן המשניות. גם הקושיות והתירוצים הם כלים, שבהם גנזים רעיונות מקוריים ונשגבים. כשלומדים גמרא צריך לא רק לתרגם אותיות ומילים אלא צריך לקרוא בין השיטין."

'לקרוא בין השיטין' היינו לחפש אחר הרעיון החבוי והפנימי הנמצא ומסתתר בין המילים והביטויים שבסוגיא.

כדוגמא לרעיון כזה, המטיל אור על עניינים רבים, אביא מסוגיא אותה לימדני אבי בהיותי נער, ועליה דרשתי בדרשת בר המצוה — הגדרת המושג 'אוש'.

עניין 'אוש תמוה הוא. איך יתכן שאדם מאבד בעלות על רכושו כשמאבד תקווה למוצאו ואומר 'ווי לה לחסרון כיס'? היאך החפץ יוצא מרשותו במחשבה בלבד?

טוען אמור"ר כי לא יתכן לומר שיאוש הוא מדין הפקר, שהרי לא הפקיר כלום. ואם כן איך אפשר להבין זאת?

אלא, הסביר אמור"ר, יש להבין ולהגדיר את המושג 'בעלות'. בעלות אינה שליטה מוחלטת ושייכות גמורה של החפץ לבעלים, אלא היא זכות השימוש בחפץ. 'בעלים' היינו מי שיש לו הזכות והיכולת להשתמש בחפץ. לכן, כאשר חפץ אבד מן הבעלים שוב אינו ברשותו ואין הוא יכול לממש את זכות השימוש שלו, וממילא כבר אינו שלו ואיבד את ה'בעלות' בו. אמנם ציוותה תורה למוצא שיחזיר החפץ לבעלים האחרון, ולכן כל הזיקה שיש לו כעת לחפץ היא רק מכח ציווי השבת אבדה של תורה, אך אין לו בעלות עצמית כלל. על פי זה מובן שכאשר הבעלים האחרון מאבד תקווה ומתייאש הוא בעצם מוותר על הזכות שנתנה לו התורה, ופותר את המוצא מלהשיב לו את האבדה. אין הוא צריך לפעולה מיוחדת להוציא החפץ מרשותו, כגון הפקרה, כי כבר ברגע שהחפץ אבד ממנו שוב אינו שלו כלל.

על פי פירוש זה הוארה כל הסוגיה ותורצו שאלות רבות.

"מחלוקת במציאות"

כל בר בי רב יודע כי לא תיתכן מחלוקת בין חכמים במציאות, שהרי המציאות ניתנת לבדיקה ותוצאותיה מוחלטות. אך הנה במקומות רבים בש"ס אנו מוצאים מחלוקות של תנאים ואמוראים

בהערכת המציאות, ולכאורה הדברים אינם מובנים. אמו"ר מסביר כי בעומקה של סוגיא כזו טמונות מחלוקות יסודיות והגיוניות, ודרוש להעמיק כדי למצוא בהן שלל רב.

נביא כדוגמא סוגיא במסכת קידושין (דף מו, ב):

”המקדש אחותו, רב אמר מעות חוזרים, ושמואל אומר מעות מתנה.

רב אמר מעות חוזרים, אדם יודע שאין קידושין תופסין באחותו וגמר ונתן לשום פיקדון, ושמואל סבר מעות מתנה. אדם יודע שאין קידושין תופסין באחותו וגמר ונתן לשום מתנה.”

ומסביר אמו"ר:

”על מה מבססים רב ושמואל את דיעותיהם בכוונתו של המקדש, ואם רב ושמואל מחולקים, למה אי אפשר שאדם אחד תהיה דעתו כרב, ואדם אחר דעתו כשמואל! אמנם, כשנקרא בין השיטין, נראה דעצם מחלוקתם היא הלכתית ולא בדעתם של בני אדם. השאלה היא איך פועל דין כסף הקידושין. רב סבר שכסף קידושין פועל ישירות, ר"ל שהפרוטה ניתנה לקידושין, וממילא אם אין קידושין לא נתן שום דבר, ומעות חוזרות. אלא שהיה אפשר לומר, דכיון דידע דאין קידושין תופסין באחותו ודאי נתן לשם מתנה, על זה, אומר רב, אין וודאות, כי גם אפשר שמשום אותה הידיעה נתן לשם פיקדון, וכשאין הכרע מדעתו, ממילא המעות חוזרות.

לעומתו שמואל סבר, שעניין קידושי כסף הוא דו-שלבי, האיש נתן פרוטה לאישה במתנה ובאותה מתנה הוא מקדשה, ואם כן גם כשהקידושין אינם חלים נשארות המעות מתנה, וגם הוא הוסיף, כדי שלא נאמר דוודאי גמר לשם פיקדון דאין וודאות מצד זה, ממילא נשארות המעות מתנה.”

פירוש זה, אם נעמיק בו, פותח לנו פתח להבנת מהות קידושי כסף, האם כסף קידושין הוא קניין, כלומר מעשה משפטי שבא לשנות את מעמדה האישי של האשה מרווקה המתרת לכל אדם לאשת איש האסורה לכל אדם, או שמא מעשה הקידושין אף צריך לבטא ולסמל כבוד והערכה בין האישי לאשה, שאינה חפץ קנייני ולכן על מנת לקדשה צריך שיתן לה מתנה.

שיטת רש"י

ראשית לימוד כל סוגיא הוא העיון ברש"י ותוספות. בחידושו של אמו"ר, במקומות רבים, אחר שבאר את המחלוקת בין רש"י ותוספות, יורד הוא לעומק הסוגיה ומתוך ראייה כוללת מבאר את דברי רש"י שהיו נראים סתומים, ומיישב כל מה שנתקשו בדבריו. ברוב המקומות הוא מזדהה עם דרכו של פרשנדתא בסוגיא, ובמידה מסויימת אפשר לומר כי ספר זה הוא ביאור על פירושו של רש"י.

כדוגמא, נזכיר מה שבאר אמו"ר במחלוקת רש"י ותוספות בעניין בדיקת חמץ, אם היא מדאורייתא כדי שלא יעבור בכל יראה, או שהיא תקנת חכמים כדי שלא יבוא לאוכלו. הוא מרבה להקשות על שיטת התוספות, ובין השאר מקשה היאך ייתכן שהבדיקה היא תקנת חכמים אם לא מצאנו בשום מקום להדיא שחכמים תיקנוה? הוא מתרץ את כל הקושיות שהקשו תוספות על רש"י על ידי יסוד פשוט, המחלק אליבא דרש"י בין חמץ ידוע שלא מועיל לו ביטול כי בידו לבערו וצריך בדיקה מן התורה, לבין חמץ שאינו ידוע דמהני ליה ביטול, ובין חמץ ידוע שאינו יכול לבערו דגם בו מהני ביטול. ועיין בפנים באורך.

לימוד מן הפסוקים

אחד המקצועות הקשים בלימוד התלמוד הוא דרשות חז"ל ולימוד מן הפסוקים. לימודים אלה נראים זרים במקומות רבים, ורגילים הלומדים לדלג קטעים אלה כאילו אין הם חלק עיקרי של התלמוד.

אמו"ר התמודד בשאלה זו והקדיש לנושא זה מאמר מיוחד, ואף לכל אורך הספר אפשר לראות דוגמאות לרוב בהן הסבירו מאירים את דרשות חז"ל ומיישבים אותן על לב הלומדים. גם בעניין זה שיטתו של אמו"ר מבוססת על הבנת המסר והרעיון העמוק שבפסוק המותאם כמין חומר לרעיון ולמסר של התורה שבעל פה. שיטתו בזה סללה דרך חדשה ומקורית שמעשירה מאד את הלימוד.

נביא כאן כדוגמא את הדרשה "כאשר זמם ולא כאשר עשה". אמו"ר מסביר שהעונש של עדים זוממין הוא לא על העוול שרצו לגרום לנידון, כי לא מצאנו ענישה על רצון לגרום לזנז, אלא הם נענשים על עיוות הדין שגרמו בפועל, שעדותן גרמה למערכת המשפטית — שתפקידה להשכיח צדק — ליצור מציאות של שקר בפסק הדין. עדותן ודיבורן נקראים 'מעשה' ומתחייבים על דיבור גרידא, משום שיצרו את פסק הדין שנפסק על פי עדותן. אך כל זה שייך כל זמן שלא בוצע פסק הדין בפועל ולא נגרם נזק לאדם הנידון, אך אם כבר "עשה", ובית דין הענישו את הנידון, הרי מעתה הדין כבר לא סובב סביב עיוות סדר הדין ופגיעה במערכת המשפט, אלא הדין הוא הנזק שנגרם לנידון. על פי זה מובנת השיטה הסוברת כי הכלל של "כאשר זמם ולא כאשר עשה" חל דווקא בדיני נפשות אבל לא בדיני ממון, כי הנזק בממון הוא לא סופי וניתן להחזירו, ולכן עיקר העבירה אכתי היא הפסיקה הלא נכונה.

מאמרים בהלכה

גם בהלכה תפיסתו של אמו"ר היא, שמאחורי כל התנהגות וכל פסיקה עומדת השקפה חובקת עולם. על הלומד הדין בשאלה הלכתית לדלות ממקור התלמוד והראשונים את ההנהגה והגישה הראויה, ועל פי עקרונות אלה להתמודד עם הפוסקים האחרונים. גישה זו בדינוני בולטת בעינונו בעניין כפיית גט, גילוח בימים מיוחדים, או שאלת הגיור של קהילת אתיופיה. לטעמו של אמו"ר חשוב שהפסיקה ההלכתית תורכב הן מניתוח דייקני של המקורות והן מן ההשקפה היהודית העולה מהן.

ציינו כאן מספר נקודות המאפיינות במידה מסויימת את דרכו של אמו"ר הרב המחבר, המתמצית בחתירה המתמדת אחר נקודת האמת.

נאחל לאמו"ר אריכות ימים תוך בריאות שלמה, שיזכה לראות נחת מכל צאצאיו ומשפחתו, תלמידיו ומוקיריו, ויהיו דבריו מתקבלים בנעימות על שולחנם של לומדי התורה.

ש א ו ל ד ו ד ב ו צ' ק ו

דברים אחרים

בס"ד

נפלה בחלקי הזכות הגדולה לערוך את חידושיו של הרה"ג משה בוצ'קו שליט"א על הש"ס, וכן מאמרים הלכתיים חשובים שפירסם במשך השנים.

מטרת העריכה היתה לנסות לנסח מחדש את הדברים בשפה ברורה ונעימה, השווה לכל נפש, תוך הוספת הסברים ומבואות, על מנת שהדברים לא יהיו נחלתם של תלמידי חכמים ולמדנים בלבד, וגם מי שאינו מצוי בסוגיא יוכל להבין את נקודת החידוש שבדבריו.

מטבעם של דברי חכמה, ובפרט דברי תורה, אין אתה יכול לרדת לסוף דעתו של המחבר גם כאשר אתה קורא את דבריו ממש, וכל שכן כאשר הדברים עברו עריכה ושינוי לשון, ו"אין התורה מיתרגמת כל צורכה". על כן התנצלותי בפני הקוראים והלומדים, כי יודע אני מיעוט ערכי וקוצר השגתי, וברור לי כי במקומות שונים לא ירדתי לעומק דעתו הרחבה של הגאון המחבר שליט"א, על כן אם תימצא טעות בהצגת הדברים או בסברא – הטעות שלי היא, ולא עליו תלונתכם כי אם עליי.

ברצוני להודות לרב שאול דוד בוצ'קו שליט"א, רב הישוב כוכב יעקב וראש ישיבת היכל אליהו, בן המחבר שליט"א, על שזיכני בכל זה ועל שהסכים ללוות את כל מהלך העבודה, דירבן והמריץ, והשקיע עמל רב בסבלנות רבה. זכות הפצת התורה שלו ומצות כיבוד אב שלו תעמוד לו ולזרעו ויזכה לראות נחת בכל עמלו.

כמו כן עליי להכיר טובה לידידי הרב מרדכי רבינוביץ שליט"א ומגלגלין זכות על ידי זכאי.

אורי הולצמן – העורך